

XVI. Yüzyıl Şairi Melâmî Dede ve Yayınlanmamış Gazelleri*

MUSA TOZLU**

XVIth Century Poet Melami Dede and His Unpublished Odes

Ö Z E T

Şiir mecmuaları, klasik Türk edebiyatı sahası metin neşri çalışmalarında son derece önemli bir yere sahiptir. Mecmualar üzerine yapılan akademik çalışmalar neticesinde yayımlanmış divanlarda yer almayan çok sayıda şiir gün yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca biyografik kaynaklarda isimleri zikredilen fakat kütüphanelerin tozlu raflarında keşfedilmeyi bekleyen pek çok şair ve eser de yine mecmualar üzerine yapılan akademik çalışmalar sonucunda ilim dünyasına tanıtılmaktadır.

Bu çalışmada Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı No: 1062'de kayıtlı bir şiir mecmuasından hareketle XVI. yüzyıl şairi Melâmî Dede'nin daha önce yayımlanmamış üç gazelini tanıtmaya ve edebî kişiliğine dair bazı değerlendirmeleri ilgililerin istifadesine sunmaya amaçlanmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde mecmua teriminin tarihi gelişimi ve şiir mecmuaları hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, -tespit edilebilen bilgilere göre- bu mahlası taşıyan tek ve aynı zamanda Mevlevî bir şair olan Melâmî Dede'ye ait tezkire ve biyografik kaynaklardaki bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde ise çalışmanın da konusunu teşkil eden yayımlanmamış gazelleri içeren şiir mecmuası hakkında genel bilgiler verildikten sonra Melâmî Dede'ye ait gazellerin vezin, kafiye, redif, dil, üslup ve muhteva açısından bir incelemesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde gazellerin metni ve günümüz Türkçeleri verilmiştir. Sonuç bölümünde ise makalenin amaç ve bulgularına yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

Poem compilations have an extremely important place in text publishing studies in the field of classical Turkish literature. As a result of the academic studies that have been done on compilations a vast number of poems, are not included in published divans, are coming to light. Besides that a wide range of poets and works, which have been mentioned in biographic sources but still waiting on the dusty shelves at libraries, are introduced to the science world by means of academic studies.

This study aims to introduce the three unpublished odes of XVIth poet Melami Dede and make the evaluations, related to his literal personality, available for those concerned. The work is completed based on the poem compilation that is registered for Topkapı Palace Museum Treasure Library No: 1062. At the beginning of this study, the general information about poem compilations and the historical development of the term of compilation were given. At the first part the information, that is placed at the collection of biographies and biographic sources belonging to Melami Dede, who is the only and also a maulawi poet bearing this pseudonym, have been expressed according to the knowledge we could determine. At the second part after the general information about the unpublished odes, that is also the subject of this study, is given; the observation about Melami Dede's odes has been done in terms of rhythm, rhyme, repeated voice, language, wording and content. At the third part, the text of the odes and their modern Turkish version are given. At the conclusion part, the general evaluation has been done regarding the purpose and findings of our study.

* Makalenin Geliş Tarihi: 20.04.2021 / Kabul Tarihi: 31.05.2021.

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (musa.tozlu@giresun.edu.tr), Orcid Id: 0000-0002-1297-7834.

ANAHTAR KELİMELER

Mecmua, XVI. Yüzyıl, Melâmî Dede, Yayınlanmamış Gazeller.

KEYWORDS

Compilation, XVIIth Century, Melâmî Dede, Unpublished Odes.

Giriş

Arapça “bir araya getirme, toplama” anlamındaki “cem” kökünden türetilmiş bir kelime olan mecmû’a; klasik Türk edebiyatında bir ya da birden fazla şair veya yazara ait metinlerin bir arada toplandığı eserlere verilen isimdir.

İslam kültüründe hadis metinlerinin yazımına izin verilmesi hilye, siyer, kırk hadis ve tezkire gibi bazı edebî türlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bir tür derleme eser olan mecmuaların ortaya çıkışında da aynı sebep etkili olmuştur. Başlangıçta ayet, hadis, dua, darb-ı mesel, fıkıh ve şiire dair derlemelerin görüldüğü mecmualar, on altıncı asır Osmanlı coğrafyasına gelindiğinde rağbet görerek gelişimini sürdürmüştür. Zamanla belirli bir tertip ve şekle kavuşarak türlerine göre farklılık gösteren bir kitap veya telif eser hüviyeti kazanan mecmualar; tefsir, hadis, fıkıh, kelim, tasavvuf, dua, vaaz, şiir, münşeât, letaif, lügat, tarih, biyografi, fevaid, musiki, tıp ve astronomi gibi -aklî ve naklî ilimler başlığı altında bir araya gelebilecek- pek çok farklı türde tertip edilmişlerdir (Uzun 2003: 265-268).

Tür ve şekil birliği aranmadan, bir ya da birden çok şaire ait derlenmiş manzum metinlerden oluşan mecmualara şiir mecmuası denilmektedir. Yazma eser kütüphanelerinde genellikle *Mecmû’a-i Eş’âr* ya da *Mecmû’atü’l-Eş’âr* adıyla kayıtlı olan bu eserlerin günümüz harflerine aktarılması klasik Türk edebiyatı açısından son derece önemlidir. Çünkü bu vesileyle bilinmeyen şiir, şair ve eserler gün yüzüne çıkabilecek, divanı yayımlanmış şairlerin herhangi bir sebeple eserine dahil edemediği yeni şiirleri tespit edilebilecek, edebiyat tarihi kitaplarında ve tezkirelerde ismi olup elde mevcut olmayan eserler ortaya çıkarılabilecektir. Ayrıca şairlerin hayatına dair verdiği önemli bilgilerle edebiyat tarihine katkı sağlanabilecek ve mürettibin, onun nezdinde bir devrin edebî zevki ve sanat anlayışı gözler önüne serilebilecektir (Köksal 2012: 84-88; Tarlan 1946: 122-123). Bu bağlamda klasik Türk edebiyatında

metin neşrine dair yapılan çalışmalarda, şiir mecmualarından istifade edilmemesi bu hususta büyük bir eksikliğe sebep olacaktır. Ayrıca keşfedilmeyi bekleyen şair ve şiirlerin gün yüzüne çıkma ihtimali de ortadan kalkacaktır (Aydemir 2001: 153; Yılmaz 2008: 256).

Mecmuaların önemine dair yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin ardından bu çalışmada, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı Numara: 1062’de kayıtlı olan bir şiir mecmuasından hareketle XVI. yüzyıl şairi Melâmî Dede’nin daha önce yayınlanmamış olan üç adet gazelinin klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının istifadesine sunulması amaçlanmaktadır.

1. Melâmî Dede

Makalenin konusunu teşkil eden Melâmî ya da Melâmî Dede XVI. yüzyılda yaşamış Mevlevî bir şairdir. Tespit edebildiğimiz tezkire ve biyografik kaynaklarda¹ bu mahlası kullanan tek bir şair vardır. Kaynaklarda şaire dair bilgiler son derece sınırlı olup birbirini tekrar eder mahiyettedir. Bu kaynaklar içerisinde en eski tarihli ve en hacimli bilgiye sahip olan Esrar Dede’nin *Tezkîre-i Şu’arâ-yı Mevlevîyye* adlı eserine göre şair, Mevlânâ’nın torunlarından olan ve Afyon Mevlevî Dergâhı şeyhi Sultan Semâ-i Dîvânî’nin müntesiplerindedir. Asıl ismi bilinmeyen, melek yüzlü ve nûrânî bir zât olan şairin; giydiği kıyafetleri, lâubâli sözleri ve lakayt tavırlarından dolayı bu mahlası aldığından bahsedilir. Rivayete göre Mısır’daki Mevlevî Dergâhında sema ve ayinin terkedildiği birkaç yılın ardından İstanbul’dan Yusuf Dede adlı bir Mevlevî şeyhi ile yine Yusuf Dede adlı bir mesnevîhânın gelmesiyle dergâhta Mevlevî

¹ Melâmî hakkında bilgi içeren tezkire ve biyografik kaynaklar şunlardır: İlhan Genç (haz.)(2000), *Esrar Dede Tezkîre-i Şu’arâ-yı Mevlevîyye*, Ankara: AKM Başkanlığı Yay.; Ali Enver (1309), *Semâ’-hâne-i Edeb*, İstanbul: Âlem Matbaası; Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı (haz.)(2001), *Mehmet Nâil Tuman Tulu’fe-i Nâilî Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara: Bizim Büro Yay.; Haluk İpekten, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.; Nilgün Açık (2006), “Melâmî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara: AKM Başkanlığı Yay., IV, 294-295; (1986), “Melâmî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, İstanbul: Dergâh Yay., VI, 237-238.

ayinleri ve mesnevî okumaları tekrar başlar. Bu sırada orada olan Melâmî de şu gazeli söyler:

- 1 *Dükkân-ı 'aşk içinde belâğatda zeynümüz
Zevk ü şafâ libâsına müstağrak eynümüz*
- 2 *Ya'kûb-ı hüzn gitdi gönülden birâderân
Şâh oldı Mısr-ı hüsne bu gün Yūsufeynümüz*
- 3 *Nây ü rebâb-ı dâ'irede muṭribân-ı 'aşk
Minnet Hudâya gördi bu vādî-i 'aynumuz*
- 4 *Bu devre egri bakma mürâyî revâ degül
Şeyṭanlığını koy ki hemân kızdı beynümüz*
- 5 *İtdüñ Melâmî cân u dili cümleten nişâr
Ol hâce-i cemâle temâm oldı deynümüz*

Yukarıdaki bilgilerden hareketle hayatının en azından bir bölümünü Mısır'da geçirdiği anlaşılan şair yine aynı esere göre H. 960/M. 1553'te vefat etmiştir (Genç 2000: 472-473). Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi'ndeki bilgilere göre şair, Arabistan'da da bulunmuş ve Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Yusuf-ı Sineçak Dede'ye intisap etmiştir (Açık 2006: 294-295). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisine göre ise Mısır Mevlevîhanesi şeyhlerinden Yusuf Dede'nin dervişlerindendir (TDEA 1986: 237).

2. Gazellerin Özellikleri

Melâmî Dede'ye ait üç adet gazeli de içeren mecmua, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı Numara 1062'de kayıtlıdır. Mürettibi ve tertip tarihi belli olmayan mecmua, üzeri kahverengi meşin kaplı mukavva cilt içinde olup 32 varaktan ibarettir. 185 x 125 mm. ebatında, krem renkli aharlı kâğıt üzerine çift sütun hâlinde yazılmıştır. Sayfalar baştan sona kadar cetveli olup 11 satır halinde ve talik hatla yazılmıştır.

Mecmuada ağırlıklı olarak XVI. yüzyıl şairlerinin şiirleri yer almakla beraber, XV ve XVII. yedinci yüzyıla ait şiir örnekleri de mevcuttur. Necâtî, Zâtî, Hayâlî, Hayretî, Taşlıcalı Yahyâ, Emrî, Figânî, Bâkî, Nev'î,

Ulvî, Fevrî, Nâdirî, Rahmî, Rûhî, Vâlihî, Kabûlî, Sultan Ahmed ve Şeyhülislâm Yahyâ mecmuada yer alan şairlerden bazılarıdır.

Ersar Dede'nin *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye* adlı eserindeki gazele ilave olarak tespit edilen üç gazel ile birlikte Melâmî Dede'ye ait gazel sayısı – mevcut bilgilere göre – dörde ulaşmıştır. Bu kadar az sayıda şiir üzerinden şairin edebî kişiliği üzerine kesin değerlendirmelerde bulunmak doğru bir yaklaşım olmasa da tespit edilen gazellerden hareketle bu hususta bazı değerlendirmeler yapabilmek mümkündür. İncelemeye daha önce Ersar Dede'nin tezkiresinde yayınlanmış olan gazel de dâhil edilmiştir. Gazeller son harflerine göre sıralanıp G. kısaltması ile gösterildi. Sonrasında gelen ilk rakam gazel numarasını, ikinci rakam ise beyit numarasını göstermektedir.

2. 1. Vezin

Melâmî Dede'ye ait dört gazelde kullanılan aruz kalıpları şu şekildedir:

Hezec Bahri: mef'ülü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fe'ülün (G. 1), (G. 2).

Muzari Bahri: mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'îlü / fâ'ilün (G. 3).

Remel Bahri: fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün (G. 4).

Klasik Türk şiirinde sıklıkla görülen zihaf, imale ve vasl gibi aruz uygulamalarına şairin gazellerinde de rastlanılmaktadır. Mahlasının geçtiği bir yerde yapılan zihaf (Melâmî G.3/5) ve atıf vavı ile izafet kesrelerinde yapılan imaleler (Cân u G. 1/5; Zevk ü G. 3/1; Ya'kûb-ı G. 3/2; Şem'î G.2/2, rakîb-î G.4/3; vü G. 1/3-4) aruz kusuru olarak görülmemektedir. Ayrıca Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin son hecelerinde yapılan imaleler ile bazı Türkçe kelimelerde yapılan imalelerin şiirlerin ahengine bir katkı sağladığı da söylenebilir:

Gönce femine dişleri hem jâlelenürler (G 1/1)

Gülzâr-ı vişâlinün ümîdi ile her dem (G 1/2)

Gülşende benâni çemenün vâlelenürler (G 1/4)

Destinde anuñ mihr ile mehden siperi var(G 2/4)

Âtese secde ider yohsa Mecüsîler mi (G 4/4)

*Ol lebleri şîrîne geliüp **l**alalanurlar* (G 1/3)

*Dehenüñ hãnde idüip **a**çıla gül-vārī* (G 4/1)

*Dūd-ı āhum şaçılur **b**aşuma kākül-vārī* (G 4/2)

İmale-i memdude de denilen medd, Arapça ve Farsça kelimelerde ve vezin gereğinden ziyade anlama da katkı sağlamak şartıyla Türkçe kelimelerde bir ahenk unsuru olarak kabul edilir (Saraç 2011: 214). Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere şair, iki yerde yabancı kelimedede medd yaparak ahengi bozmadan anlama da katkı sağlamıştır. Ya'küb-ı **hüzn** gitdi (G. 3/2) ifadesiyle ahenk bozulmadığı gibi kelimenin sonundaki "n" ünsüzünün lirik tınısıyla anlama da katkı sağlanmıştır. **Hâller** o ruhun üstündeki (G. 4/4) ifadesinde de aynı durum söz konusudur. Sevgilinin güzellik unsuru olan beninden bahsedilirken hece sonundaki "l" ünsüzünün verdiği yumuşaklık anlama katkı sağlarken yapılan medd ile de ahenk aksatılmamıştır.

Sonu ünsüzle biten bir kelimeyi vezin gereği ünlüyle başlayan bir kelimeye bağlayarak okumak demek olan vasıl, klasik Türk şiirinde ahengi sağlayan unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Melâmî Dede'nin şiirlerinde de yerinde yapılan vasıllarla hem vezin rahatlamış hem de acıcılık sağlanmıştır (Âtesdür_ anun G. 1/5; sürer_ âşıkı G. 2/3; âhum_ okına G. 2/4; müstağrak_ eynümüz G. 3/1; benüm_ eynümde G. 4/3; ruhun_ üstündeki G. 4/4) gibi.

2. 2. Kafiye-Redif

Melâmî Dede, bir gazelinde revî harfi "n" ve öncesinde gelen kayd harfi "y" ile yapılan kafiye-i mukayyedeği tercih ederken (zeynümüz, eynümüz, Yûsufeynümüz, aynumuz, beynümüz, deynümüz G. 3.); diğer bir gazelinde de yalnızca revî harfi ile yapılan kafiye-i mücerredeği tercih etmiştir (gül, bülbül, kākül, çul, fülül, kul G. 4). Şairin ilk iki gazelinde dikkati çeken bir husus da cinaslı kelimelerle kafiye yapılma çabasıdır. Günümüz şiiri için geçerli olan cinaslı kafiye tanımlamasının, kendi estetik kuralları dışında incelenmesi sonucunu doğuracağı gerekçesiyle divan şiiri için kullanılmasının doğru olmadığı belirtilmektedir (Saraç 2011: 263). Klasik dönem belagat kitaplarında bu tür kullanımların kafiye olarak değil de söz sanatı olarak yer almasının (Taşkesenlioğlu 2020: 355)

nedeni de bahsi geçen bu gerekçe olmalıdır. Aşağıda da görüleceği üzere şair, 1 ve 2 numaralı gazellerin tamamında cinaslı kelimelerle kafiye oluşturma çabasıdır:

... hoş <i>lâle</i> lenürler / ... hem <i>jâle</i> lenürler	(G 1/1)
... anuñ <i>nâle</i> lenürler	(G 1/2)
... gelüp <i>lalalan</i> urlar	(G 1/3)
... çemeniñ <i>vâle</i> lenürler	(G 1/4)
... âteşe men <i>ķâle</i> lenürler	(G1/5)
... <i>bâl ü peri var</i> / ... <i>dahı perî-vâr</i>	(G 2/1)
... <i>bâl ü peri var</i>	(G 2/2)
... <i>öperi var</i>	(G 2/3)
... <i>siperi var</i>	(G 2/4)
... <i>yap yap eri var</i>	(G 2/5)

Şiirde ahenk unsuru olarak sıklıkla kullanılmakta olan ve aynı anlam ve görevde olmak şartıyla tekrarlanan kelime ve eklere redif denilmektedir. Melâmî Dede'ye ait gazellerde kullanılan redifler şu şekildedir: İsimden fiil yapan yapım eki+bağlayıcı ünlü ve geniş zaman eki+üçüncü çoğul şahıs eki şeklinde olan “-len+ür+ler” (G. 1), birinci çoğul iyelik eki şeklinde olan “-ümüz” (G. 3) ve son gazelde kullanılan Farsça benzetme edatı olan “-vârî” (G. 4). Yukarıda da bahsedildiği üzere tekrar eden kelime veya ekin redif olabilmesi için aynı anlam ve görevde kullanılması şarttır. Cinaslı kullanım içerisinde değerlendirilebilecek iki numaralı gazelde bu şarta uyulmadığı görülmektedir. Gazelin tamamına bakıldığında “var” kelimesi 1, 3 ve 4. beyitlerde “mevcut” anlamında ve sıfat görevinde kullanılırken, 2 ve 5. beyitlerde ise “bir durumdan başka duruma geçmek” anlamıyla fiil görevinde ve ilk beytin ikinci mısramda da Farsça benzetme edatı olan “gibi” anlamında kullanılmıştır.

2.3. Dil

XV. ve XVI. yüzyıllarda kazanılan askerî başarılar neticesinde Osmanlı Devleti'nin sınırlarının çok geniş bir coğrafyaya ulaşması, Türkçe açısından bir olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. XVI. yüzyıl

klasik Türk edebiyatında, -klasik öncesi dönem olarak da adlandırılan-kuruluş devrine nazaran daha fazla Arapça ve Farsça kelime tercih edilir olmuştur. Olumsuz gibi gözükse de bu durum yani Türkçenin Arapça ve Farsçanın tesirinde kalması, XV. ve XVI. yüzyıllarda yetişmiş büyük şairlerin yabancı dilden geçen kelimelere millî bir hüviyet kazandırmasıyla Türkçenin lehine bir duruma dönüşmüş ve klasik Türk edebiyatının kelime hazinesi zenginleşmiştir.

Çalışmada yer alan gazellerin tamamına bakıldığında Melâmî Dede'nin eserlerinde yukarıda bahsi geçen zenginliğin izlerini görmek mümkündür. Kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin klasik Türk edebiyatının söz varlığı içerisinde sıklıkla karşılaşılan kelimeler olduğu görülmektedir. Bu bakımdan şairin sade bir dil tercih ettiği söylenebilir. Şair uzun terkiplerden kaçınmakla beraber dört gazelin tamamında yalnızca on dokuz Farsça terkip kullanmıştır. Bunların da **gülbâr-ı visâl** (G. 1/2), **dil-i şeydâ** (G. 2/2), **şeb-i hicr** (G.2/5), **dükkân-ı aşk** (G. 3/1), **Mısr-ı hüsn** (G. 3/2), **murg-ı dil** (G. 4/1), **âteş-i aşk** (G. 4/2) ve **nakd-i cân** (G.4/5) gibi neredeyse bütün klasik şairlerin şiirlerinde görülen terkipler olması, Melâmî Dede'nin sade bir dil tercih ettiğinin göstergelerindedir. Aşağıdaki beyitte görüleceği üzere şairin, aruzu sanki millî bir vezin gibi kullanarak şiir dilini konuşma diline yaklaştırması ayrıca dikkate değer bir husustur:

Bu devre egri bakma mürâyî revâ degül

Şeytânlığını koy ki hemân kızdı beynümüz (G. 3/4)

2.4. Üslup

Melâmî Dede'nin gazellerinde kullandığı dile, muhtevaya, anlam ve hayal dünyasına bakılarak, onun şiirlerindeki hâkim üslubun klasik üslup olduğu söylenilebilir. Sade bir Türkçe tercih etmesi, aruzu başarıyla uygulaması ve dinî-tasavvufî edadan ziyade âşıkâne tarzda şiirler yazması klasik üslubun birer göstergesidir. Lafzın ve söyleyişin öne çıkarılıp anlam ve hayal dünyasının daha sığ bırakılması da bu üslubun benimsendiğinin diğer bir işaretidir.

Üsluba dair söylenebilecek diğer bir husus da, klasik Türk şiirinde örnekleri çokça görülmeyen sözcüksel sapmalara şairin bir gazelinin

tamamında rastlanılmasıdır. Dilde bulunan kök ve ek biçimleriyle yeni birleşimler ve öğeler türetilerek, dilde bulunmayan göstergelerden yararlanılması esasına dayanan bu tür sapmalarda amaç, okuyan ya da dinleyenin zihninde yeni tasvirler uyandırmak ve anlatımı daha çarpıcı ve etkileyici kılmaktır (Aksan 1995: 167). Bu bağlamda çalışmadaki bir numaralı gazelin tamamında yer alan **lâlelenmek**, **jâlelenmek**, **nâlelenmek**, **lalalanmak**, **vâlelenmek** ve **menkâlelenmek** gibi ifadeler sözcüksel sapmalara örnek olarak verilebilir.

Son olarak şairin cinaslı kelimelerle kafiye oluşturma çabası da üslup başlığı altında değerlendirilebilir. Zira kafiyeden ziyade bir hüner gösterme çabası olarak kabul edilebilecek bu durumun sebebi daha önce kafiye bölümünde belirtilmişti. Bir ve iki numaralı gazellerin neredeyse tamamında görülen bu uygulama için bahsi geçen bölümdeki örneklerle bakılabilir.

2.5. Muhteva

Klasik üsluba mensup şairlerin eserlerinde muhteva bakımından aşk, şarap ve tabiat gibi konular öne çıkarken dinî-tasavvufî unsurlara fazla ilgi gösterilmemiştir. Melâmî Dede'ye ait âşıkâne eda ile yazılmış gazelerde de âşık, sevgili ve rakip konulu beyitlerin daha çok tercih edildiği görülmektedir. Yine bu gazelerde bahsi geçen tiplere dair klâsik Türk edebiyatının alışlagelmiş hayal, mazmun ve mecazlarının kullanıldığına da şahit olunmaktadır.

2.5.1. Âşık

Sevgiliye kavuşmanın bir gül bahçesi, âşıkların da bülbül olarak düşünüldüğü beyitte bülbüller o gül bahçesinin ümidiyle inlemektedirler (G. 1/2). Benzer bir hayalin görüldüğü diğer bir beyitte de âşığın gönlü sevgilinin gül gibi açılan ağzının karşısında inleyen bir bülbül gibi düşünülmüştür (G. 3/1). Aşkın bir ateş olarak ifade edildiği beyitte âşığın canı ve gönlü o ateş için birer mangal olmuştur (G. 1/5). Âşığın çılgın gönlü, sevgilinin mumun alevine benzeyen yanaklarında kanatlarını yakması gereken bir pervanedir (G. 2/2). Felek âşığın âh oklarına karşı koyamadığı için güneşi ve ayı kendisine siper yapmıştır (G. 2/4). Şair,

ayrılık gecesinde bir mum gibi yandığı için ciğerinin yağının da yavaş yavaş erimesi gerektiğini söyler (G. 2/5). Aşkın ateşi gönülde coştukça âhın dumanı da kakül misali âşığın başına saçılmaktadır (G. 3/2). Kötü huylu rakip vuslat sabahıyla şereflenirken, âşık ayrılık gecesini siyah bir çul gibi sırtında taşımaktadır (G. 3/3). Şair bir beytinde de, sevgilinin yoluna canını bir para gibi harcayarak ona bir kul gibi de olsa yaklaşabilmek istediğini söyler (G. 3/5).

2.5.2. Sevgili

Sevgilinin bedeni gül fidanı, yanakları lale ve ağzı da gonca gibidir. Dişleri ise o ağızda birer çiğ tanesidir (G. 1/1). Sevgiliye kavuşabilmek âşık için bir gül bahçesidir (G. 1/2). Sevgili bir perî gibi güzeldir ve iki yana dökülen saçları da onun kanatlarıdır (G.2/1). Onun yanağı, pervanenin (âşığın) kanatlarını yaktığı bir mumdur (G. 2/2). O ay gibi güzeldir ve ondan ayrı düşülen gecede âşık da mum gibi erimektedir (G. 2/5). Sevgilinin güle benzeyen ağzı gülücükler dağıttığında, âşıklar onun karşısında bülbül gibi inlemektedir (G. 3/1). Renklerinden dolayı yüzündeki benin karabiber, yanağının da ateşe benzetildiği beyitte şair, sevgiliye benlerinin ateşe tapan Mecusîlerden olup olmadığını sorar (G. 3/4). Âşığın canını sevgilinin yoluna saçarak ona bir köle gibi yaklaşabilmeyi umduğu beyitte de sevgili bir sultan mazmunu ile karşımıza çıkmaktadır (G. 3/5).

2.5.3 Rakip

Şairin bir beytinde rakiplerin Hüsrev ve Ferhat'a benzetilerek, dudakları Şirin sevgiliye sahiplenilmek istendiği görülür (G. 1/3). Diğer bir beyitte ise âşık, ayrılık gecesini siyah bir giysi gibi sırtında taşırken; kötü huylu rakip sevgili tarafından vuslat sabahıyla ödüllendirilmiştir (G. 3/4).

3. Gazeller

Melâmî Dede'ye ait tespit edilen üç adet gazel şunlardır:

1

Melâmî

mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün

- 1 Ol gül bedenün ruhları hoş lälelenürler
Gönce femine dişleri hem jälelenürler

(O gül bedenli sevgilinin yanakları güzel birer lâle, dişleri de gonca gibi ağzında birer çiğ tanesidir).

- 2 Gülzâr-ı vişâlinün ümîdi ile her dem
Bülbülleri küyında anuñ nälelenürler

(Sevgiliye kavuşmak bir gül bahçesidir ve bülbüller bu ümitle her zaman onun semtinde inleyip feryat ederler).

- 3 Hüsrev geçinüp kimisi vü kimisi Ferhâd
Ol lebleri şîrine gelüp lalalanurlar

(Âşıkların kimisi Hüsrev kimisi Ferhat geçinerek, o dudakları Şirin sevgiliye gelip onu sahiplenmeye kalkışırlar).

- 4 Şarı vü kızıl lâle degüldür görinenler
Gülşende benânı çemenün vâlelenürler

(Gül bahçesinde görünenler sarı ve kırmızı lâleler değildir. (Onlar) çemenin parmaklarının ipek bir kumaş gibi parıldamasıdır).

- 5 Âteşdür anuñ 'aşkı derünümde Melâmî
Cân u gönül ol âteşe menkälelenürler

(Melâmî, o sevgilinin aşkı içimde bir ateştir. Öyle ki canım ve gönlüm o ateş için birer mangaldır).

2

Melâmî

mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün

- 1 Zülfeyni gibi tâ kim anuñ bâl ü peri var
'Ayb ola eger uçmaya ol dağı perî-vâr

(O sevgilinin madem ki iki taraftan dökülen saçları gibi kanatları var, eğer peri gibi uçmazsa ayıp olur).

- 2 Pervâne iseñ ey dil-i şeydâ yüri tırma
Şem'-i ruhına yandırığör bâl ü peri var

¹ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1062 vr. 1^a

² Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1062 vr. 1^a

(*Ey divane gönül! Eğer pervane isen durma var git, kanatlarını sevgilinin yanağının mumuna yandır.*)

3 Hem-sâyesiyüz yer sürer ‘âşıkı yüzünüñ
Dâmen gibi çok anuñ ayağın öperi var

(*Komşusu olduğumuz sevgili, âşığının yüzünü yerlere sürer; (ne de olsa) onun ayağını eteği gibi çokça öpeni var.*)

4 Beñzer ki felek âhum okına döyebilmez
Destinde anuñ mihr ile mehden siperi var

(*Öyle görünüyor ki felek ahımın okuna dayanmadığı için eline güneş ve aydan birer siper almış.*)

5 Çün yandı Melâmî şeb-i hicrinde o mâhuñ
Ey şahm-ı ciger sende hemân yap yap eri var

(*Ey ciğer yağıml! Melâmî, o ay gibi güzel sevgiliden ayrılık gecesinde yandığı için sen de hemen yavaş yavaş eriyiver.*)

3

Melâmî

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

1 Dehenüñ hânde idüp açıla çün gül-vārî
Murğ-ı dil karşı gelür zâr ide bülbül-vārî

(*Ey sevgili! Ağzını gül gibi açıp güldüğünde, gönül kuşu da karşıma geçip bülbül gibi inler.*)

2 Her kaçan âteş-i ‘aşkuñ ide sīnemde hūrūş
Dūd-ı âhum saçılır başuma kâkül-vārî

(*Ey sevgili! Her ne zaman aşkının ateşi göğsümde coşsa, ahımın dumanı da başıma senin kâküllerin gibi saçılır.*)

3 Şubh-ı vaşluña müşerref o rakīb-i bed-hū
Şeb-i hicrūñ benüm eynümde siyeh çul-vārî

(*Ey sevgili! O kötü huylu rakip, sana kavuşmanın sabahıyla şereflenirken, ben ise ayrılığının gecesini siyah bir çul gibi sırtımda taşıyorum.*)

4 Āteşe secde ider yoħsa Mecūsīler mi
Hâller o ruħuñ üstindeki fülful-vārî

(*Ey sevgili! O yanağının üstündeki karabiber gibi olan benler, ateşe secde ediyorlar yoksa onlar Mecūsî midir?*)

³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1062 vr. 20^b.

5 Naqd-i cān kılsa telef yoluña şarf itse hemîn
Gelmeye mi bu Melâmî saña bir kul-vārî

(Ey sevgili! Melâmî, can parasını bolca harcaayıp yoluna sarf etse, (yine de) bir kul/köle gibi sana gelemez mi)?

Sonuç

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümü Numara 1062'de yer alan bir şiir mecmuasında, XVI. yüzyıl Mevlevî şairi Melâmî Dede'ye ait üç adet yayımlanmamış gazel tespit edilmiştir. Kaynaklarda herhangi bir eseri olup olmadığına dair bir bilgiye rastlanılmayan Melâmî Dede'nin, yukarıda bahsi geçen tezkire ve biyografik kaynaklarda şimdiye kadar bir adet gazeli yayımlanmıştır. Bu çalışma neticesinde tespit edilen gazeller ile birlikte şairin gazel sayısı dörde çıkmaktadır. İlerleyen zamanlarda yapılacak olan mecmua ve cönk çalışmalarıyla bu sayının artacağına hiç şüphe yoktur. Yalnızca dört gazel üzerinden tam anlamıyla bir edebî kişilik değerlendirmesi doğru olmamakla beraber, tespit edilen gazellerin şairin edebî kişiliğine dair bazı ipuçlarını barındırdığı söylenebilir.

Melâmî Dede'ye ait mevcut gazeller incelendiğinde onun şiirlerinde klasik üslubun etkileri görülmektedir. Vezin konusundaki başarısı, uzun tamlama ve yabancı kelimelerden arındırılmış sade bir Türkçe tercih etmesi hatta zaman zaman konuşma diline yaklaşan bir şiir dili, bu üslubun benimsendiğinin önemli göstergelerindedir. Klasik Türk şiirinde çok sık görülmeyen sözcüksel sapmalara Melâmî Dede'nin bir gazelinin tamamında rastlanılmaktadır. Bu durum şairin üslubu açısından ayrıca dikkate değer bir husustur. Şairin cinaslı kelimelerle kafiye oluşturma çabası da eski Türk şiiri geleneğinden tevarüs edilen bir hüner gösterme gayreti olarak değerlendirilebilir.

Tespit edilen gazellere muhteva açısından bakıldığında âşık, sevgili ve rakip konularının daha çok tercih edildiği görülmektedir. Âşıkâne eda ile yazılan bu gazellerde sevgili, âşık ve rakibe dair kullanılan hayal, mecaz ve mazmunlar klasik Türk şiirinde sıklıkla karşılaşılan türdendir.

Hayatı ve edebî kişiliği hakkında çok fazla bilginin olmadığı Melâmî Dede'nin, tezkire ve biyografik kaynaklarda XVI. yüzyılda yaşamış

Mevlevî bir şair olduğu belirtilmektedir. Şairin şiirlerindeki anlam ve hayal dünyasının yüzeyselliği ile dil kullanımı, vezin tekniği ve söyleyiş tarzındaki başarısı dikkate alındığında, onun XVI. yüzyılın sonunda zirvesini yaşayacak olan klasik üslubun başarılı temsilcilerinden olduğu söylenilebilir.

Kaynakça

- AÇIK, Nilgün (2006), “Melâmî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi (AKM) Başkanlığı Yayınları, VI, 294-295.
- AKSAN, Doğan (1995), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Ali Enver (1309), *Semâ’-hâne-i Edeb*, İstanbul: Alem Matbaası.
- AYDEMİR, Yaşar (2001), “Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü”, *Bilig*, Kazakistan: Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesi, XIX, 147-155.
- GENÇ, İlhan (haz.) (2000), *Esrar Dede Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi (AKM) Başkanlığı Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey (haz.) (1988), *Tezkirele Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KÖKSAL, M. Fatih (2012), *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- KURNAZ, Cemal ve M. Tatçı (haz.) (2001), *Mehmet Nâil Tuman-Tuhfe-i Nâilî I-II Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Mecmû’a-i Eş’âr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı Numara 1062.
- SARAÇ, M.A. Yekta (2011), *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkuşbuca Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihad (1946), “Eski Mecmualar Arasında” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, I-II, 121-137.
- TAŞKESENLİOĞLU, Lokman (2020), *Klasik Türk Edebiyatı Kavramlar, Şekil ve Tür Bilgisi, Ses ve Ahenk Unsurları, Anlam ve Mecaz Dünyası*, Ankara: Nobel Yayınları.

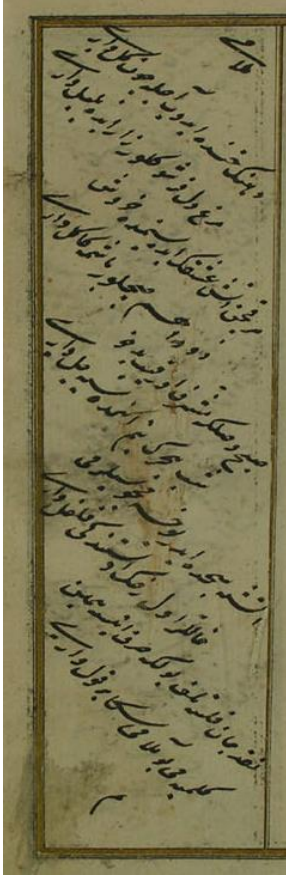
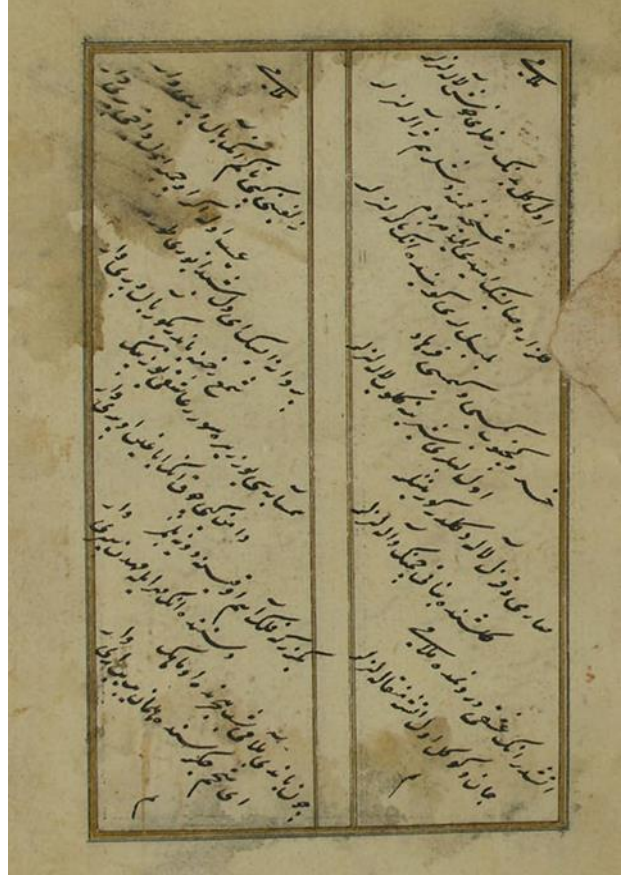
Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler (1986),
“Melâmî”, İstanbul: Dergâh Yayınları, VI, 237-238.

UZUN, Mustafa (2003), “Mecmua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXVIII, 265-268.

YILMAZ, Ozan (2008), “Metin Te’sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir
Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi
Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası”, *Divan
Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, I, 255-280.

Ekler

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı No: 1062

Mecmû'a-i Eş'âr 20^bMecmû'a-i Eş'âr 1^a